

Література

1. **Антонюк Я.** Сфера побутових послуг для населення: стан розвитку і засади державного регулювання на місцевому рівні// Регіональна економіка. – 2001, № 4. – С. 115-122.
2. **Багров М.В.** Принципи концепції рекреаційного розвитку Криму// Український географічний журнал. – 1997, № 1. – С. 32-34.
3. **Бейдик О.О.** Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Київський ун-тет, 2001. – 395 с.
4. **Бережная И.В.** Формы организации и методы управления рекреационной сферой в новых условиях хозяйствования (на примере Крымского региона): Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.10.01/ НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исслед. – Донецк, 1997. – 24 с.
5. **Веденин Ю.А.** Динамика территориально-рекреационных систем. – М.: Наука, 1982. – 260 с.
6. **Габрель М.М.** Архітектурно-ландшафтні дослідження рекреації в регіоні. Стан та проблеми інформаційного забезпечення// Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспектива культурного та економічного розвитку: Праці Міжнародного Конгресу (Трускавець, 23-28 трав. 2000 р.). – Трускавець, 2000. – С. 54-59.
7. **Гидбут А.В., Мезенцев А.Г.** Курортно-рекреационное хозяйство (региональный аспект). – М.: Наука, 1991. – 94 с.
8. **Гранберг А.Г., Шульберг Б.М.** Проблемы развития экономических районов// Путь в XXI век: стратегические проблемы и перспективы российской экономики/ Рук. авт. колл. Д.С. Львов. – М: ОАО "Изд-во "Экономика". – 1999. – С. 639-704.
9. **Коган Л.Н.** Словарь прикладной социологии. – Минск, 1984. – 259 с.

УДК [334/761/.763:684]:504 Асист. В.В. Якімцов – НЛТУ України, м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КООПЕРУВАННЯ МЕБЛЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкривається необхідність переходу від економічної оцінки ефективності до інтегральної еколого-економічної та соціальної ефективності. Представлено площинну та просторову інтерпретацію екологічного, економічного та соціального ефектів та їх інтегральний показник.

Ключові слова: ефективність, кооперування, соціосфера, екологізація, сталий розвиток.

Assist. V.V. Yakimtsov – NUFWT of Ukraine, L'viv

Theoretical bases of environmental and social efficiency of furniture enterprises cooperation

In the article opens up a necessity transition from the economic efficiency evaluation to integral environmental and social efficiency. It is presented the plane and spatial interpretation of ecological, economic and social effects and there integral index.

Keywords: efficiency, cooperation, sociosphere, ecologization, sustainable development.

Основною ознакою еколого-економічно-соціальної ефективності є виробництво споживчих вартостей з метою задоволення суспільних потреб з одного боку, та спрямованість на задоволення специфічних потреб у належних екологічних умовах з іншого. Тобто, природа та суспільство мають розглядатись як рівнозначні частини соціоекосистеми при регулювальній дії суспільного чинника.

Теоретичною основою є праці видатних учених з питань розвитку спеціалізації, кооперування та концентрації виробництва; економіки природокористування; екологічної, економічної та соціальної ефективності.

Це праці провідних учених України, які працюють над названими вище проблемами: С.А. Генсірук, І.М. Грабинський, Л.С. Гринів, Я.В. Коваль, М.А. Козоріз, Я.Я. Дяченко, Ю.Ю. Туниця, Ю.І. Стадницький, Є.І. Сенько, В.С. Бондар, І.М. Синякевич, Л.Г. Мельник, Б.М. Данилишин, Е.В. Мішенін, В.Б. Захожай та ін.

Теорія ефективності чітко розмежовує поняття ефекту і ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, які його викликали.

На основі наведеного вище, можна зробити висновок про необхідність переходу від економічної оцінки всіх сфер матеріального виробництва до *інтегральної еколого-економічної та соціальної оцінки*. Еколого-економічний ефект відображає взаємозв'язок економічного ефекту, який досягається внаслідок виробничо-господарської діяльності із екологічним ефектом. Це дає змогу більш повно та об'єктивно вимірювати ефективність суспільного виробництва, з погляду перспектив сталого розвитку.

На нашу думку, домінантною ознакою нової економічної категорії "еколого-економічна ефективність" мусить бути задоволення матеріальних суспільних та індивідуальних потреб, з одного боку, та прагнення до задоволення специфічних потреб у належних, придатних для життя екологічних умовах, з іншого боку.

На наш погляд, актуальним є дослідження економічної, екологічної та соціальної ефективності процесів кооперування та спеціалізації промислового виробництва у сучасних умовах розвитку економіки України на умовах сталого розвитку.

Економічною складовою (E_e^k), що надасть змогу вартісно оцінити оптимальність кооперування підприємств, на нашу думку, є оцінка економічної ефективності кооперування системи: "підприємство-виробник продукції, транспортної організації (для забезпечення оптимально вигідних транспортних послуг) та підприємств-споживачів виробленої продукції".

У ринкових умовах діяльності галузі поняття "економічна ефективність" господарських заходів стає визначальним. Економічна ефективність кооперування розглядається ними з позиції базових підприємств, що виготовляють щитові напівфабрикати та меблевих підприємств.

Проведений ґрунтовний аналіз проблеми визначення економічної ефективності кооперування, яке запропоновано низкою вищезазначених вчених, дозволив зробити висновок про необхідність удосконалення такого показника, адже єдиної думки серед авторів не існує, як і не існує такого комплексного інтегрального показника як еколого-економічно-соціальна ефективність кооперування. Саме такий показник, що буде оцінювати доцільність кооперування з трьох боків – економічної, екологічної та соціальної ми й запропонуємо у своїй роботі.

Рішення про доцільність здійснення заходів щодо вдосконалення організації виробництва, водночас по спеціалізації і кооперуванню повинні приймати на основі аналізу економічного, екологічного та соціального аналізу діяльності підприємства. Економічний ефект від удосконалення організації виробництва характеризує отримані внаслідок цього сумарні заощадження

всіх виробничих ресурсів (живої праці, матеріалів, капітальних вкладень), то-що. Екологічний ефект від удосконалення організації виробництва характеризує зміни якості навколишнього середовища. Соціальний ефект від удосконалення організації виробництва характеризує зміни у соціальній сфері.

Звідси випливає висновок про те, що розрахунки еколого-економічної ефективності заходів щодо спеціалізації і кооперування виробництва повинні, по-перше, виявити величину економічного ефекту від реалізації цих заходів і, по-друге, визначити розміри екологічного та соціального ефекту, що одержують учасники, у т.ч. на державному рівні.

Екологічна ефективність кооперування ($E_{ек}^k$)

Вивчення та аналіз літературних джерел, монографій, показує, що в Україні питання кооперування і спеціалізації істотно не розглядалося з кінця 80-х років. Автори, що займалися цим питанням основну свою увагу приділяли економічній ефективності кооперування і спеціалізації. При цьому екологічна складова кооперування і спеціалізації не розглядалося. На сьогодні пошук шляхів екологізації виробництва, дотримання умов сталого розвитку вимагають пошуку таких організаційних форм, які давали б як економічний, так і екологічний ефект.

Під екологічним впливом розуміється приведення до єдиної критеріальної бази результатів негативних наслідків впливу на людину та природні системи процесів виробництва та споживання товарів та послуг [1, с. 350].

Процес екологізації має представляти собою систему, що постійно відтворює основні взаємопов'язані та взаємозумовлені системні елементи.

На нашу думку, екологізацію виробництва на сьогодні варто розглядати ще в одному напрямку – а саме з позицій удосконалення існуючих форм організації виробництва, впроваджуючи нові організаційно-менеджерські системи, як на рівні одного чи декількох підприємств, організацій, так і на рівні територій, галузей, держав тощо.

Кооперування підприємств і є на сьогодні, на нашу думку, саме таким напрямом удосконалення організації виробництва, що надасть можливість покращити не тільки економіку виробництв, але й оптимізувати взаємовідносини його із довкіллям. Особливої актуальності ця проблема набуває для підприємств ЛПК України.

Отже, визначення екологічного ефекту кооперування підприємств стає обов'язковою складовою у проблемі визначення еколого-економічно-соціальної ефективності кооперування.

Згідно з визначенням, що наводить академік Ю.Ю. Туниця у "Екологічній Конституції Землі" екологічний ефект – це будь-які зміни у просторі і часі, якості умов природного життєвого середовища, а також зміни кількості та якості природних ресурсів [2].

Показник екологічного ефекту кооперування, що пропонується в дослідженні відповідає, принаймні п'яти зазначеним вище ознакам: можливістю кількісного виміру; характером взаємозв'язку з традиційним економічним ефектом; синхронністю; прогнозованістю; масштабом дії.

Соціальна ефективність (E_c^k)

Як уже зазначалось вище, кооперування підприємств в умовах ринкової економіки набуває не тільки іншого економічного змісту та необхідності екологічної його оцінки, але й потребує об'єктивного вимірювання соціального ефекту цих заходів.

Соціальний ефект, як оцінка впливу на соціосферу¹ удосконаленої техніки, технології та організації виробництва задача достатньо складна та така, що потребує ґрунтового дослідження та спеціальних знань. Тому у нашому дослідженні ми робимо спробу охарактеризувати та визначити цей показник (E_c^k) у відносних величинах, адже визначення показників-чинників, що впливають на суспільство при кооперуванні підприємств (як і при інших заходах), процес складний і дискусійний.

Під терміном "соціальна ефективність кооперування" (E_c^k) у нашому дослідженні варто розуміти оцінку впливу кооперування (як форми організації виробництва) на стан соціосфери, де розташовані підприємства.

Показник соціальної ефективності визначається, як і економічна ефективність у вигляді відношення ефекту (у цьому випадку – соціального) до сукупних витрат на поліпшення соціосфери.

Соціальний ефект може проявлятися у зниженні захворюваності, покращанні умов праці, відпочинку, збільшенні робочих місць для населення тощо. Соціальний ефект (водночас і від кооперування) безпосередньо не має вартісної форми, натомість може визначатися через економічні результати, такі, наприклад, як економія витрат на соціальне страхування, лікування хворих, підвищення ефективності праці і обсягів випуску продукції за рахунок зниження захворюваності тощо. Тоді у загальному вигляді соціальний ефект буде виражатися алгебраїчною сумою ефектів від низки заходів, які були проведені у соціосфері для її поліпшення.

Розрахунок соціального ефекту містить певні складнощі, оскільки на поліпшення соціосфери у регіоні, де проводиться кооперування підприємств, вплинули і інші чинники. Розділити ж їхній вплив та вплив саме кооперування взагалі не представляється можливим. Тому у нашому дослідженні визначається такий соціальний ефект та соціальна ефективність загалом здебільшого методом експертних оцінок, коли самі громадяни оцінюють стан соціальної сфери "до" кооперування підприємств та "після" кооперування. Отже і вимір цих показників (соціального ефекту та соціальної ефективності) буде визначений у відносних показниках (балах, відсотках тощо). Тоді соціальна ефективність кооперування (E_c^k) буде своєрідним коефіцієнтом, на величину якого буде коригуватись показник екологічної та економічної ефективності.

На основі наведеного вище, можна зробити висновок про необхідність переходу від економічних оцінок усіх сфер матеріального виробництва (у т.ч. форм його організації, однією із яких і є кооперування) до більш комплексних, узагальнюючих оцінок – таких, що змогли б оцінити заходи (процеси) більш

¹ У нашому дослідженні під поняттям "соціосфера" розуміємо те суспільство, що проживають на території, де працює система підприємств, що кооперуються.

комплексно. На нашу думку, такою оцінкою повинен бути інтегральний показник еколого-економічно-соціальної ефективності ($E_{\text{інт.}}^k$) кооперування підприємств, який характеризує процес доцільності кооперування з усіх боків:

- економічного – яку економічну вигоду від кооперування із урахуванням грошових витрат на його впровадження (E_e^k);
- екологічного – тобто оцінити екологічні можливості такого заходу (кооперування), як він вплине на довкілля та чи доцільні природні втрати, які неминуче відбудуться при впровадженні кооперування) ($E_{\text{ек}}^k$);
- соціального, що віддзеркалить соціальні зміни для суспільства, що проживає у регіоні, після проведення кооперування (E_c^k).

Умовно це можна представити схемою триєдиного процесу кооперування і визначення інтегрального еколого-економічно-соціальної ефективності (рис. 1).

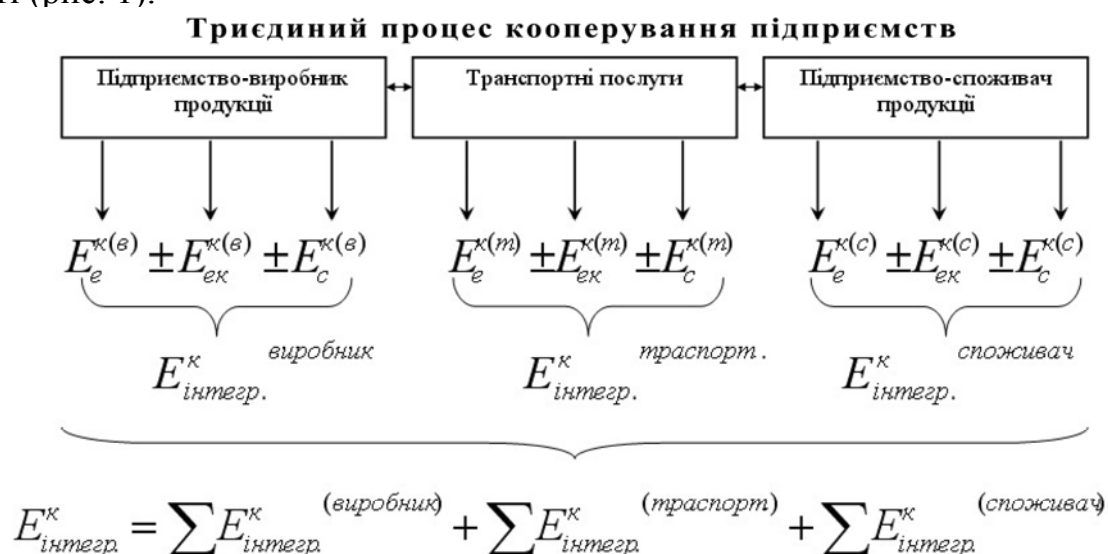

Рис. 1. Алгоритм визначення інтегральної ефективності кооперування підприємств

Формалізований вигляд визначення еколого-економічно-соціальної ефективності кооперування підприємств є за своєю сутністю алгоритмом моделювання процесу визначення доцільності зазначеної форми організації виробництва, що відповідає вимогам сучасного менеджменту (для обрання оптимальних управлінських рішень при організації та реорганізації виробництва й споживання продукції) [3, с. 252], який у роботі реалізується за принципами системного підходу (рис. 1).

В умовах ринку основною вимогою якого є збалансованість попиту-пропозиції вирішення таких задач набуває особливого значення й актуальності на будь-якому рівні народногосподарської діяльності, від виготовлення окремого виду продукції до міжнародної організації спільного господарювання і розробки шляхів науково-технічного прогресу.

Взаємозв'язок еколого-економічно-соціальної ефективності наочно можна зобразити рис. 2, вісь ординат (Y) якого є шкалою економічних ефектів, а вісь абсцис (X) – шкалою екологічних ефектів (згідно з пропозицією академіка Ю.Ю. Туниці [2]). Тоді на осі Z (у тривимірному просторі аксонометрії) на нашу думку, логічно, відобразити соціальні ефекти.

Тоді прикладом оптимальних (за умови, що усі значення ефектів позитивні) значень еколого-економічно-соціальної ефективності буде значення, що лежить у просторі, які утворюються трьома площинами.

Натомість, така просторова модель потребує нових методів розрахунку із застосуванням нових, спеціальних програм математичного моделювання, яке базується на принципово новому економічному мисленні та нового відношення до проблем природокористування та впливу будь-яких заходів на соціосферу (насамперед людину), що і є метою наших подальших досліджень. У цьому дослідженні ця пропозиція носить суто теоретичний характер.

Введення в оцінку будь-якого явища, процесу, заходу тощо третьої складової – соціальної їх оцінки – це не тільки бажання оцінити їх всебічно і якомога точніше – це на сьогодні найактуальніша вимога, яка буде істотно впливати на подальший розвиток як виробництва, нових технологій, свідомого використання довкілля, так і загалом на увесь суспільний розвиток людства. Ця ідея вже давно "вітає у повітрі", а найкращі уми сучасності вже декілька останніх років намагаються знайти підходи до вирішення цієї задачі.

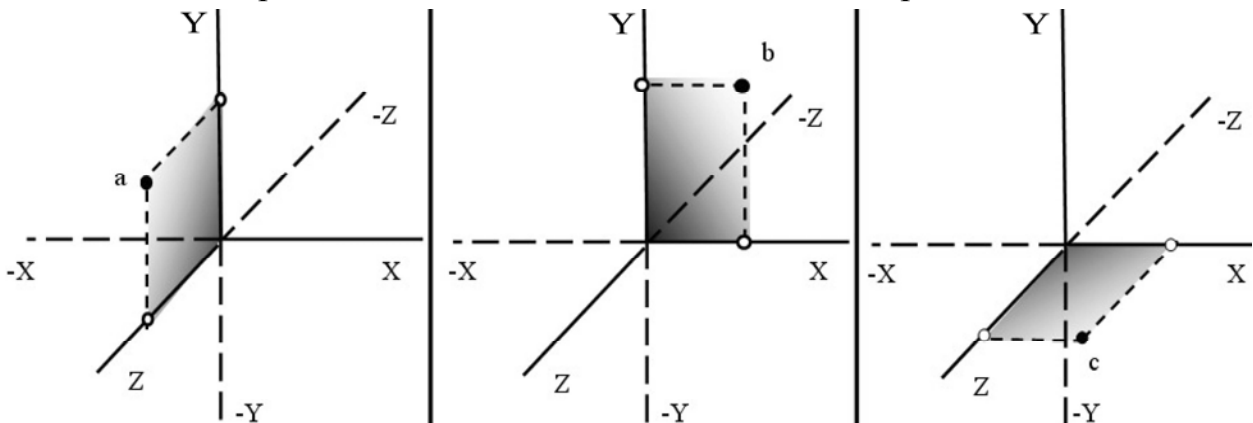

Рис. 2. Площинна інтерпретація ефектів: X – шкала екологічних ефектів; Y – шкала економічних ефектів; Z – шкала соціальних ефектів

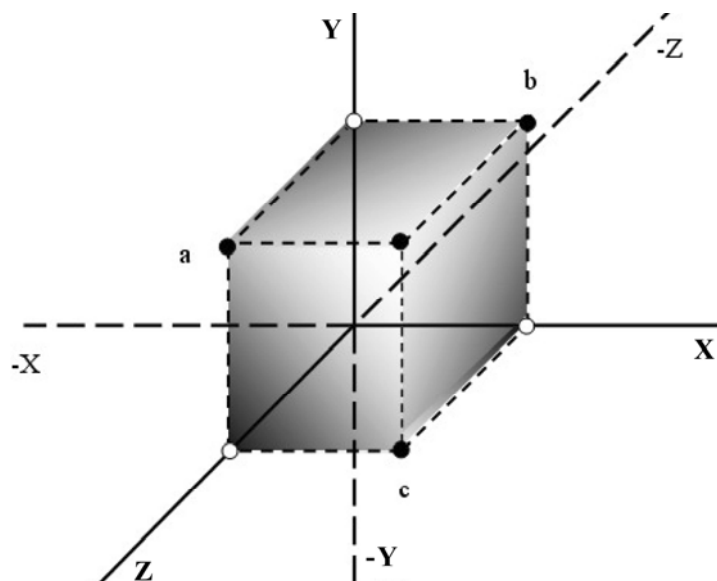

Рис. 3. Просторова інтерпретація еколого-економічно-соціального ефекту: X – шкала екологічних ефектів; Y – шкала економічних ефектів; Z – шкала соціальних ефектів

Як зазначалося вище, академік Ю.Ю. Туниця сформулював цю необхідність як єдино вірний підхід щодо проблем природокористування і умови подальшого сталого розвитку суспільства. Він також наочно зобразив у графічному зображенні можливості розв'язання цієї проблеми в координатах XU , зазначаючи про можливість використання координати Z , де в координатах XU можна вимірювати (оцінювати явище, процес тощо) у двох вимірах – економічних та екологічних характеристиках, а за координатою Z – у соціальних його характеристиках.

Спираючись на його наукові ідеї, ми у своїй роботі зробили спробу графічно відобразити оцінку нашого показника (еколого-економіко-соціального ефекту кооперування – як підсумку процесу організації виробництва й споживання продукції на підприємствах, що кооперуються) у тривимірному вигляді, тобто за усіма трьома координатами XYZ , які утворюють три площини. Перша – (XU) , яка характеризує значення еколого-економічного ефекту, друга – (YZ) , яка характеризує значення економіко-соціального ефекту, третя – (XZ) , яка характеризує значення еколого-соціального ефекту. Ці три площини утворюють простір у якому будуть значення інтегрального показника еколого-економіко-соціальної ефективності ($E_{\text{інт.}}^K$).

Такий підхід надає нової якісної оцінки будь-якого явища, процесу тощо, адже надає їм просторового бачення, а не *площинного*, як це відбувається при оцінці у координатах XU . Якщо умовно кажучи на координаті U будуть відображені економічні показники явища, процесу, а на координаті X – його екологічні показники – то очевидним є площинна (еколого-економічна) характеристика цього явища, процесу тощо. Вона може задовольняти принаймні тільки виробників та споживачів продукції – отже буде цікавою та достатньою для виробництва й підприємництва. Натомість, щодо інтересів суспільства (і насамперед тих людей, що проживають на території такого підприємництва-виробництва) така характеристика не має жодної вартості. І навпаки, якщо додати зазначеній вище оцінці соціально-суспільної характеристики, яка буде відображатися на координаті Z – вона стає повною, просторовою, достатньо всебічною і такою, що буде сприяти сталому розвитку людства.

Для України такий підхід на сьогодні стає не просто вкрай необхідним, а єдиним і обов'язковим – якщо згадати негативно-жалобний досвід і наслідки Чорнобильської катастрофи на АЕС у 1986 р. Економічні і екологічні показники діяльності станції не викликали у фахівців будь-яких застережень щодо її функціонування у такому густо заселеному місці майже у відповідних природних умовах регіону. Натомість, щодо думки як фахівців-суспільствознавців, так і простого населення, яке у підсумку стало жертвою, ніхто не цікавився й навіть не існувало такої практики у тому суспільстві й ладі, що існував у ті роки. При тому, що вже тоді у розвинутих країнах світу практикувалося оголошення людей про можливість небезпеки будь-якого заходу, що проводиться на їхній території, й навіть існували системи доплати за шкідливість перебування на небезпечній території, наприклад згадаємо відомий досвід Франції щодо доплат населенню території, яке добровільно погодилося жити на небезпечній відстані від атомних станцій.

Справедливості заради, варто зазначити, що усвідомлення необхідності зазначеного вище підходу до будь-яких явищ, заходів тощо в Україні здобуває дедалі більшого поширення й розуміння. Особливо це знаходить своє місце в працях вчених-екологів, суспільствознавців тощо. Натомість, у практичній діяльності підприємств такий підхід ще й на горизонті не передбачається, тому у нашій роботі на прикладі такого показника, як ефективність заходу (тобто оцінці ефективності кооперування підприємств) така спроба – оцінити цю доцільність з усіх трьох сторін – є новаторською і експериментальною. Усвідомлюючи усю складність такого підходу, зазначаємо, що першим кроком до визначення оцінки у тримірному просторі є недостатність адекватних показників, що у єдиному вимірі надають можливості оцінити усі показники – економічні, екологічні та соціальні. Тому подається теоретична тривимірна модель зазначеної оцінки з наміром у подальших дослідженнях всебічно й ґрунтовно розробити конкретні показники та математичні, графічні методи їх визначення тощо.

Література

1. **Економіка** природопользования/ Под ред. Люка Хенса, Леонида Мельника, Эммануэля Буна. – К: Наук. думка, 1998. – 482 с.
2. **Туниця Ю.Ю.** Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. – Львів: Вид. центр Львівського НУ ім. Івана Франка, 2002. – 298 с.
3. **Менеджмент у виробничій сфері/** І.М. Синякевич, Є.І. Сенько, М.М. Огородник Р.Я. Кіндрат, О.С. Козловський, М.Ф. Крикливець, В.К. Луцевич, Л.Д. Загвойська, В.М. Якобчук, Н.В. Плеша – Львів.: ІЗМН. – 1998. – 284 с.

УДК 504.064.3+[504:658]

Аспір. О.О. Курдина – НЛТУ України, м. Львів

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ У ВИЗНАЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розглянуто переваги застосування екологічної оцінки як превентивного інструменту екологічної політики. Показано зв'язок екологічної оцінки з формуванням та впровадженням системи екологічного менеджменту на підприємстві та оцінкою екологічної ефективності її функціонування.

Ключові слова: екологічна оцінка, екологічна оцінка проектів, стратегічна екологічна оцінка, оцінка екологічної ефективності, система екологічного менеджменту, екологічна політика.

Post-graduate O.O. Kurdyna – NUFWT of Ukraine, L'viv

Environmental assessment efficiency of environmental management system operation

Advantages of environmental assessment application as environmental policy instrument are considered in the article. Link environmental assessment and environmental management system formation and its application during the introduction process for this system on the industrial enterprises and efficiency of environmental management system operation have been analyzed in the article.

Keywords: environmental assessment, environmental impact assessment, strategic environmental assessment, environmental performance evaluation, ecological management system, environmental policy.